

Радомир Ивановић

СНАГА РЕЧИ У ПОЕЗИЈИ

БЛАЖА КОНЕСКОГ

„Само реалност може да улије
живот другој реалности“.

О. Манделштам

Извесне стваралачке метаморфозе Блажа Конеског, у мери у којој постоје, пре су резултат обogaћеног интелектуалног и креативног потенцијала него радикалне промене основних принципа стварања. Упркос променама културног модела, он остаје при истом естетичком програму, као што то чине током више деценија Добрица Ћесарић у хрватској, Десанка Максимовић у српској, Иван Минати у словеначкој и Душан Костић у црногорској књижевности.

Песнички опус Конеског мора се једновремено посматрати у контексту развоја савремене македонске и југословенских књижевности. Дело које свим димензијама припада времену у коме је стварано прикладно је како за теоријску тако и за књижевноисторијску и књижевнокритичку анализу, будући да су песници „у једном смислу — творци, а у другом творевине свога доба“. Уз схватљив ризик који доноси свака класификација, овај песнички опус може се поделити у три фазе. При томе не треба оспоравати и друге начине класификовања који поштују начин песникове језичко-ритмичке организације и све оне значајке које се могу извући из сваког појединог дела, а да се при томе не врши насиље над књижевном материјом.

Прва фаза обухвата период од почетка књижевног рада до педесетих година (1939—1951). Посебно место у тој фази има поема **Мост**, 1945. и прва збирка поезије **Земља и љубава** (**Земља и љубав**), 1948. Друга фаза (1951—1961) изузетно је значајна за конституисање поетике, јер су у њој објављене збирке песама **Песни** (**Песме**), 1953, и **Везилка** (**Везиља**), прво издање 1955, а друго допуњено са петнаест нових песама, 1961. Током треће фазе, која обухвата најдужи временски период (1961—1981), такође је песник објавио две збирке песама: **Записи**, 1974, и **Тамне воде**, 1981. По многим унутрашњим својствима, песничке књиге Конеског из прве фазе знатно се разликују од књига из друге и треће фазе. Вероватно је ту чињеницу имао у виду песник када је у једном разговору рекао: „Године 1945—1948. нису за мене плодне године у односу

на поезију, иако издвајам „Тешкото“, настало 1946. године(..) Тек поемом „Руковање“ враћа се мени самом вера у мене, и тако један изузетан поетски чин утиче на моје бављење и дружење с поезијом“ (1970).

Песник је постепено формирао свој духовни и песнички профил, као и свој естетички програм. У том процесу није било великих осцилација у односу на оно што чини његову окосницу. Такође је сигурно да програм није формиран ван контекста свих настојања овог ствараоца и научника, у оквиру његове целовите животне визије. На основу експлицитних ауторових изјава, као и на основу обухватног круга песама посвећених смислу стварања, може се закључити да песник није био без дилема пре но што је дефинитивно формирао свој песнички програм. Ту развојну линију није једноставно пратити, поготово не само на основу иманентне поетике.

Прву фазу карактерише поетика **социјалистичког естетизма**, која је била заједничка свим југословенским књижевностима, па и македонској, у периоду од 1945—1950. О тој фази је било доста речи у македонској науци о књижевности (Димитар Митев, Александар Спасов, Милан Бурчинов, Георги Сталев Поповски, Миодраг Друговац и Георги Старделов у књизи **Меѓу литературата и животот**, 1981) и југословенској (Света Лукић у књизи **Савремена југословенска литература 1945—1965**, 1968). И сам Конески у једном од ретких текстова у коме сумира достигнућа најновијег књижевног вала у поратној македонској поезији („Македонска књижевност“, објављен у „Малол енциклопедији“, „Просвета“, Београд, 1968) закључује да је то период у коме је најчешће предмет певања била „Народноослободилачка борба и афирмација новог живота“. „Нови живот“ је синтагма којом је означавано колективно надахнуће и вера у комплетан друштвени преображај. То је поезија изградње новог друштва, и у њему новог човека. Но, то поетско надахнуће исцрпљивало се у унисону, потребама дана прилагођеној поезији. О невеликим уметничким дометима македонске поезије у овој фази (осим у ретким примерима, као што су песме „Очи“ Аце Шопова, „Цветови“ Славка Јаневског, „Рацела“ Гога Ивановског и „Тешкото“ Блажа Конеског), о диригованој поезији, „догматичи поједностављеног марксизма“, естетичким заблудама, пропагандној поетској реторици која је депоетизовала уметничка стварања — било је довољно речи.

Упркос чињеници да поетика социјалистичког етатизма није погодвала македонским песницима, песме из овог периода не могу се пренебрегнути из више разлога, чак ни онда када немају готово никакву естетску вредност. Без обзира на уметничке домете, оне су, и посредно и непосредно, доприносиле афирмацији младе македонске поратне лирике (у том процесу незаобилазан је удео Славка Јаневског, Блажа Конеског и Аце Шопова), јер је њима увођен у свакидашњу праксу тек кодификовани македонски књижевни језик. Првим збиркама поезије песници су доприносили његовој стандардизацији, усавршавању и развијању његових изражајних могућности, откривању скривене енергије језика са дугом традицијом народног певања.

Песници, тврди Конески, имају специфично развијено чуло за говорни и песнички језик:

„Кога треба кратко да се определи состојбата на македонската литература, првата мисла ми е да побарам формулација за едно чувство што не е само мое субјективно, ами претставва висински плод на нашиот литературен процес. Тоа е чувството на интимен допир со јазичната материја, чувството на податливост на јазикот, би рекол дури — на онаа

ПОВЕРА
ОКТОБРА

галовност на говорот што не обзема во својата полнота(. . .) Тоа чувство е особено изразито во почетокот на создавањето на една литература, и тогаш тоа има подлабоко значење — знак е за нејзиното зреење“⁽¹⁾)

ПОВЕЉА
ОК ГОВРА

У таквом тумачењу језик није само један од елементата националног препознавања, него је национални симбол. Ма-тош је тим поводом с правом записао да „нису све врсте љм-једности националне у једнакој мјери. Најнационалнија је књижевност и поезија, јер је везана посебним народним језицима“. Примарни задатак уметности је да непрекидно развија „животворне елементе“ у језику, да га из дела у дело освежава. „Како што има потреба од свежа вода, така човекот има потреба од свеж збор, можеби дурѝ и во поголема мерка. Јас, според тоа, верувам во иднината на уметни.киот, т. е. на вистинкиот човечки збор, на зборот кој се фаќа за срцето“⁽²⁾) сликовито исказује ту мисао Конеки.

Попут припадника покрета социјалне литературе К. Ра-цина и Н. . Вапцарова, Конески сматра да песна мора деловати на човекот емотивни и интелектуални свет. Његова поезија потврђује негово поетолошко определење, будући да је песник у животу трагао за оним темама и мотивима који су у стању да узбуди читаоца. Стиче се утисак као да за њега нема непоетског сижеа, али негово поетичност зависи од ствараоачеве способности да одређен подстицај адекватно трансформира и песнички уопшти. У првој фази, ипак, постоји знатан раскорак између поетолошких определења и песничких креативних моћи, будући да оне још нису у потпуности развијене.

Многе од песама створене су на самом почетку књижевног рада, уочи другог светског рата, а затим су неки од песника наставили да пишу песме и током рата,³⁾ тако да оне представљају повезну нит између рациновског, међуратног периода, ратне и поратне лирике. Захваљујући тој околности, није било прекида у стварању на македонском језику. Конгитивитет стварања омогућио је „убрзани развој“ ове националне литературе а уједно је убрзан и процес неог стваралачког интегрирања у шири југословенски и европски књижевни контекст. Током педесетих и шездесетих година савремена македонска поезија даје драгоцен допринос општем песничком развоју, што доказују на десетине антологија код нас и у свету.⁴⁾

Песме из прве фазе садрже важне елементе за даљи развој песника, оне специфичне, индивидуалне карактеристике које се у том времену, истина, још увек покажују у неразвијеној форми. Естетика социјалистичког етатизма није дозвољавала да се у већој мери те специфичности искажу, јер се радило о општим темама и општеприхваћеним стваралачким поступцима. Меѓутим, када те песме представљају значајна остварења, онда оне непосредно повезују савремену поезију са поетском традицијом. У њима се све чешће обликују чисто македонске теме и мотиви, па у том контексту постаје јасно је што у песмама ове фазе не одзвонају случајно тонови и ритмови македонске народне усмене поезије и лирике Косте Рацина.

Специфичну улогу има **прва фаза** у утврђивању песничке генезе. Она је неопходан део пишчеве стваралачке биографије. Све те чињенице има на уму Конески при валоризацији и ревалоризацији сопственог поетског стваралаштва (нарочито у ауторским изборима). У огледу „Нашата народна поезија како одраз на нашето национално ослободително движење“ он

пише: „Револуционерните песни се цела поетска хроника на нашето револуционерно движење“.⁵⁾ Поезија, дакле, има и документарну вредност, односно све њене вредности се не испрпљују у естетској равни. У културолошкој и историјској равни оне добијају допунска значења, мада при томе треба водити рачуна о разлици између њених културно историјских и естетских вредности. Поема **Мост** и збирка **Земјата и љубовта (Земља и љубав)** део су историје развоја поратне македонске поезије, а уједно оне припадају низу дела која су одиграла значајну улогу у формирању читалачког сталежа.

За разлику од песника који су настојали да за књижевно и уметничко стварање извојују што више „аутономног простора“ и „аутономног духа“, крећући се самосвојним путевима развоја Конески је свим стваралачким силама настојао да свој песнички опус интегрира у свакидашњи живот, у његове матичне токове (идеју да напише поему добио на једном путовању кроз Србију, а песме „Тешкото“ и „Сунчева колона“ написао је подстакнут реалним догађајима за време окупације у Прилепу).⁶⁾ То је вероватно један од узрока што у његовим песничким почецима налазимо мање патетике и сентименталности, чак и у оним песмама или деловима песама које не заслужују помена, у којима је песник невешто и почетнички поетизовао нека своја и општа осећања. Али, поетизација и дивинизација сопственог света и света који га окружује није само одбол поетици социјалистичког естетизма, него истовремено и најинтимније песниково опредељење. Та подударност општих и личних етичких и естетичких опредељења не би се смела испуштати из вида.

У првој поеми Конески је далековидо изабрао мост као вишезначни симбол. О том смислу је још 1933. године Андрић писао:

„Од свега што човек у животном нагону подиже и гради, ништа није у мојим очима боље и вредније од мостова. Они су важнији од кућа, светлији, и општији, од храмова. Свачији и према сваком једнаки, корисни, подигнути увек смислено, на месту на ком се укрштава највећи број људских потреба, истрајнији су од других грабевина и не служе ничем што је тајно или зло (...) Напоследку, све чим се овај наш живот казује — мисли, напори, погледи, осмеси, речи, уздаси — све то тежи ка друтој обали, којој се управља као циљу, и на којој тек добива свој прави смисао“.

Из начина на који је компонована поема **Мост**, очигледно је да је песник имао више амбиција но што се оне сада могу реконструисати.

За иманентну поетику поема „Мост“ значајна је јер она показује песникову склоност ка стварању обимније поетске форме, што је нарочито дошло до изражаја у поемама „Сусрет са Жинзифовом“ и „Ручовање“. Конески је покушао да „Мост“ обогати мозаичном композицијом, новим монтажним поступком, смењивањем мотивских целина, променом ритма и интонације, применио графичке поезије (под утицајем В. Мајаковског), али сви ти поступци нису успели да прикрију бројне слабости овог дела, што се нарочито види у поређењу са другим поемама или оним песмама које је Конески замислио као поеме.⁷⁾

Најрепрезентативније остварење прве фазе представља песма „Тешкото“. Њена структура се разликује од других песама уврштених у прву збирку поезије. Упркос неуједначености свих елемената од којих је састављен, у њој су на једном месту испољене многе песникове особености, док су неке само назначене. Локално је претпостављено универзалном, а до пу-

ног израза дошле су црте македонског колорита (коло је обред, каже песник). Промењена је функција песничке слике, у зависности од односа текстуралних и контекстуралних значења. Песма шири простор значењима, тако да се по сугерираним значењима она може сматрати песмом. Као прва у низу врхунских остварења овог песника, она уједно садржи дубоку медитацију о животу, те је песник, захваљујући овој врсти песама, почео да стиче епитет „поетски мудрац“ и „национални бард“. Он је, наиме, схватио да „изражајна снага лирике за духовни положај сувремености није мање значајна од изражајне снаге филозофије“. Отуда се у песмама ове врсте испољава она тако карактеристична медитација о свету у себи и свету око себе. Такође је доказана песникова способност да једно осећање сублимално уобличи у виду поетске рефлексije, односно да рефлексiju поетски сугестивно трансформише у песничку слику.

„Тешкото“ уједно показује и специфичност надарености Конеског, хармоније дарова од којих је састављен његов таленат. Песма представља својеврстан спој књижевних, музичких и ликовних ефеката. Њен значај увећава податак да је створена *absque omni exemplo* и да сублимира више песничких мотива. Посебан значај добија ако имамо у виду поступак симболизације и метафоризације, јер је песник на инвентиван начин решио однос конотативних и денотативних значења. Успео је да симболику из једне врсте уметности преточи у медијум друге. Богата унутрашњим ритмом, песма успело спаја лично са општим (појединачну патњу са дуговеком патњом и страдањем македонског народа). Уједно она показује како одабрани облик оправдава и осмишљава примењене стваралачке поступке.

„Тешкото“ на најбољи начин доказује да поетика социјалистичког естетизма, као и све друге поетике, није могла да спута право лирско надахнуће. Аутентичан стваралац неминовно превазилази ограничености поједине стилске формације или комплекса и уједно отвара путеве за исказивање нових стваралачких могућности, наговештавајући и своје и туђе стваралачке подвиге. Песме попут „Тешкота“ представљају антипацију нових књижевних токова и струјања у савременој македонској књижевности.

✱

Б Е Л Е Ш К Е

1. „Када треба укратко да се укаже на стање македонске књижевности, прва мисао ми је да потражим формулацију за једно осећање које није само моје, субјективно, него представља и истински плод нашег књижевног процеса. То је осећање интимног додира са језичком материјом, осећање податљивости језика, чак бих рекао — оне умилности језика која нас обвизима у свој пуноћи(...) То осећање је сасвим изражено у почетку стварања једне књижевности, и тада оно има дубље значење — знак је њеног сазревања“.

2. „Као што има потребу за свежом водом, тако човек има потребу за свежом речи, можда чак и у већој мери. Ја, према томе, верујем у будућност уметничке, тј. истинске људске речи, речи која се срцем прихвата“.

3. Циклус Конеског „Из старог нотеса“ стваран је у току рата од 1941. до почетка 1945. године. Већи део песама из циклуса „Лирски записи“ (тачно двадесет, од уводне песме „Зов“

до „Песме“) , објављеног на почетку збирке поезије **Песни (Песме)**, 1953, стваран је у периоду од 1940. до 1945., а у том периоду настале су и песме: „Весела песна“, „Полнок“ и неке од делова песме „Илинденски мелодии“ (трећи и шести).

4. Постоји око педесет антологија у којима су заступљени македонски писци. Прве антологијске изборе, у којима је заступљено песничтво Конеског из прве фазе, представљају: **Песни** (Главниот одбор на НОМС, Скопје, 1946), **Makedonska poezija** (Slovenski knjižni zavod, Ljubljana, 1948), и **Македонска лирика** (Уредот при информации при Владата на НР Македонија, Скопје, 1950).

После рата објављено је у Југославији десет антологија савремене македонске поезије на српскохрватском језику. Само у току три године објављене су четири антологије, што сведочи о повећаном интересовању за ову поезију: **Антологија савремене македонске поезије** Димитра Митрева („Матица српска“, Нови Сад, 1977), **Савремена македонска поезија** Владе Урошевића (часопис „Дело“, Београд, 1978), **Савремена македонска поезија** Р. Ивановића и Љубислава Милићевића („Одзиви“, Бијело Поље, 1978) и билигвално издата **Антологија савремене македонске поезије** Петра Кепеског и Бранислава Глумца („Август Цесарец“, Загреб, 1979).

ПОВЕЋА
ОКТОБРА

5. „Револуционарне песме су целовита песничка хроника нашег револуционарног покрета“.

6. У разговору са Ксенијом Гавриш Конески је саопштио податак да је током 1942. године у Прилепу одржан народни сабор на коме је игран тешки оро, без музике: „У борби, усред несрећа, и трагедија, ипак се игра једно коло на овај дан и нешто што је битније за људе је — вечност“. „Тешкото“ је написано крајем фебруара или почетком марта 1946. у београдском хотелу „Касина“, у једном даху, за неколико саати, у облику који није доживео готово никакве интервенције.

7. Таква је „Буна Карпошева“